

Світлана Шелудченко,
Алла Шкаровецька

Слова категорії стану як компонент фразеологічних одиниць

Статтю присвячено дослідженню фразеологічних одиниць із компонентом *слово категорії стану*. Виявлено репертуар слів категорії стану, що конституують фразеологічні одиниці, укладено інвентар фразеологічних одиниць із досліджуваним компонентом. Розроблено структурну класифікацію фразеологічних одиниць із компонентом *слово категорії стану*. Встановлено наявність особливого типу фразеологічних одиниць – прислів'їв із компонентом *слово категорії стану*.

Ключові слова: слово категорії стану, фразеологічна одиниця, структурна класифікація, категоріальна одиниця, конститuent.

Постановка наукової проблеми та її значення. Упродовж багатовікової історії англійської мови відбулися значні зміни в усіх її аспектах. Незважаючи на надзвичайну складність мовного організму, лінгвістична царина поглиблює знання про окремі сфери, щоб з'ясувати функціональні можливості кожного з конститuentів у процесі мовленнєвої діяльності. Однак трапляються випадки, коли, як стверджує академік Л. В. Щерба, якась «нова класифікація може нав'язуватися самою мовною системою» [13, с. 77]. У цьому разі дуже важко або просто неможливо віднайти власне місце серед елементів такої системи й виникає потреба вийти за її межі. Саме в такій ситуації перебуває питання категорії стану, яка досі є однією з найбільш суперечливих проблем для вітчизняних лінгвістів.

Дослідження категорії стану привернули увагу науковців до вивчення центрального ядра поля стативності, а саме до слів категорії стану (тут і далі – СКС) типу *alive, awake*. Вивчення категорії стану на матеріалі англійської мови домінують в роботах Л. С. Бархударова [4], Б. О. Ільша [5], Б. М. Лейкіної [9], Л. О. Піпаст [10].

Водночас у лінгвістиці останніх десятиліть відзначається щораз більший інтерес до проблем взаємозв'язку мови та свідомості. Ментальні й емоційні характеристики мовця яскраво відображаються в системі фразеології, на чому наголошено в роботах і вітчизняних, і зарубіжних лінгвістів [1; 2; 6; 8; 11]. Вивчення окремих компонентів фразеологізмів на часі. Зокрема досліджують фразеологічні одиниці з компонентом «власні назви», «вигук», фразеологізми з етнокультурним елементом, із мірами довжини й ваги, а також фразеологізми літературного походження.

Отже, **актуальність** дослідження зумовлена відсутністю цілісного системного аналізу фразеологізмів із компонентом СКС і потребою багатоаспектного опису семантичних і функціональних закономірностей уживання слів категорії стану у фразеологізмах.

Мета дослідження полягає у встановленні семантично-структурних закономірностей уживання слів категорії стану у фразеологізмах та їх класифікації на основі виокремлених ознак. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання конкретних **завдань**: 1) проаналізувати роботи вітчизняних і зарубіжних авторів із проблем фразеології; 2) укласти корпус СКС, які входять до складу фразеологічних одиниць та інвентар фразеологічних одиниць із компонентом СКС, використовуючи фразеологічні й ідіоматичні словникові та текстові джерела; 3) здійснити структурний аналіз фразеологічних одиниць; 4) покласифікувати аналізований корпус на сегменти; 5) з'ясувати наявність/відсутність особливого типу фразеологічних одиниць – прислів'їв із компонентом СКС.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз репертуару СКС, що включає 106 категоріальних одиниць, які відповідають усім критеріям диференціації [12], засвідчив, що лише 34 СКС зареєстровані словниками як конститuentи фразеологічних одиниць (послугуючися сукупністю досліджень із питань фразеології, у цьому дослідженні фразеологічну одиницю розуміємо як семантично-ускладнену та семантично-цілісну, зазвичай експресивну, відтворювану, суспільно закріплену нарізнооформлену одиницю, для якої характерна граматична категоріальність у широкому розумінні, семантична чи синтаксична сполучуваність компонентів, за формою ототожнюваних зі словами, та відносна стійкість лексико-граматичного складу).

Прикладами СКС, що є компонентами фразеологічних одиниць, слугують *aback, abaft, afield, aright, asleep, alive, afire, amiss, afloat, afoot, ablaze, akin, adrift, alike, awry, alight, awake, ashamed, astray, alone, afraid, aware, agog, abashed, aboard, about, abreast, abroach, abroad, across, aloud, apart, around, ahead*.

Деякі зі СКС уходять також до складу синонімічних рядів, тобто їм притаманна тотожність або близькість їх окремих значень. Ілюстрацією може слугувати синонімічний ряд *afire / alight / aflame / aglow*, усі СКС якого включені до складу фразеологізмів, наприклад: *to set afire, to be alight, to be aflame with smth.; all aglow with smth. (delight, gladness)*. За проаналізованими словниками виявлено 182 фразеологічні одиниці з компонентом СКС, хоча їх кількість у проаналізованих словниках неоднакова [3; 7; 16; 18; 19].

За принципом структурної класифікації фразеологічних одиниць, що ґрунтується на підході, який розробив лінгвіст І. В. Арнольд, усі фразеологічні одиниці з компонентом СКС було систематизовано з розподілом на 47 груп, які умовно формують п'ять сегментів. Перший сегмент охоплює 8 груп, що варіюються за кількістю від 5 до 56 ФО та нараховують понад три фразеологічні одиниці, а саме (за порядком спадання):

1. Дієслово + СКС, наприклад: *to lead astray (lead someone in the wrong direction or give someone wrong directions)*: «*I am afraid that this young man has been leading you astray; the rat sat back on its hind legs, front paws raised, and sniffed the air, whiskers twitching*» (James McGee «*Ratcatcher*», p. 356). Конструкції цього типу виявлені в кількості 56 одиниць, що становить 30,6 % від загальної вибірки.

2. Дієслово + СКС + Прийменник. Конструкції цієї моделі нараховують 17 ФО, що становить 9,4 % загальної вибірки, наприклад: *to stand aback from (to move away from something, or to stand at a distance from something, especially something dangerous)*: «*At the bottom of the ladder, Lee stepped and told to stand aback from the fire*» (James McGee «*Ratcatcher*», p. 383).

3. Дієслово + Іменник / Займенник + СКС, наприклад: *go it alone (to do something by yourself and without help from other people)*: «*Hulk passed over their money and their astonished reaction had caused to go it alone rather than set up a joint venture*» (Alex Gray «*The Riverman*», p. 305). Означена структурна модель властива 15 фразеологічним одиницям, що становить 8,3 % загальної вибірки.

4. Іменник / Займенник + СКС, наприклад: *poles apart (widely divergent opinions, tastes)*: «*You are very much alike, don't pretend to be poles apart*» (James McGee «*Ratcatcher*», p. 248). За результатами проведеного аналізу до конструкцій цього типу зараховуємо 12 одиниць, що становить 6,6 % загальної вибірки.

5. СКС + Прийменник + Іменник / Займенник, наприклад: *ahead of the game (in a position where you are in control of something, and more successful than your competitors)*: «*He looked ahead of the game in these matters*» (Alex Gray «*The Riverman*», p. 294). Виявлено 11 одиниць зі структурною конструкцією цього типу, що процентно дорівнює 6,1% загальної вибірки.

6. Прислівник + СКС, наприклад: *far ahead (sooner than expected, a bit previous, ahead of time)*. Конструкції цього типу охоплюють 9 одиниць, що становить 5 % від загального репертуару фразеологічних одиниць з компонентом СКС, наприклад: «*I remember the first time that I did this the young woman, when she opened the door in the morning, appeared all agog on seeing a great pile of wood on the outside*» (Mary Shelley «*Frankenstein, or the Modern Prometheus*», p. 162).

7. СКС + Іменник, наприклад: *about face – facing the opposite way to change direction*. Фразеологічні одиниці цього типу із компонентом СКС малочисельні й нараховують лише шість прикладів, що становить 3,3 % від загальної вибірки.

8. Прикметник + Іменник + СКС, наприклад: *the wrong way about (turned over completely; inverted; upside down; in a chaotic or crazy manner)*: «*Forget the logic, act the wrong way about*» (Alex Gray «*The Riverman*», p. 97). В аналізованому фактичному матеріалі виявлено п'ять фразеологічних одиниць цього структурного типу, що становить 2,7 % загального корпусу досліджуваних фразеологічних одиниць.

Другий сегмент охоплює три групи з кількістю фразеологічних одиниць, що дорівнює трьом. Тому кожна структурна група цього сегмента, маючи однакову кількість фразеологічних одиниць, становить 1,6 % від загальної вибірки:

1. Дієслово + СКС + Іменник / Займенник (3 ФО), наприклад: *beat about the bush (to avoid the point at issue; prevaricate)*: «*Lee was distressed by their constantly beating about the bush*» (James McGee «*Ratcatcher*», p. 387).

2. СКС + Сполучник + СКС, наприклад: *alive and well* (if you say that someone or something is *alive and well*, you are emphasizing that they continue to survive): «*Not a word to anybody that Michael Turner is here – alive and well,*» *Lorimer warned her*» (Alex Gray «*The Riverman*», p. 371). Словниками зареєстровано три конструкції цього структурного типу.

3. СКС + Прийменник + Займенник + Іменник, наприклад: *ahead of one's time* (*having ideas or attitudes that are too advanced to be acceptable in the present*): «*Made specially for him by William Parker of Holborn, it was a weapon with which he was extremely ahead of the time*» (James McGee «*Ratcatcher*», p. 71).

Третій сегмент нараховує дві структурні групи, які відповідно репрезентовані двома прикладами кожна (1,1 % – відповідно), а саме: 1) Дієслово + Прислівник + СКС (*to be fast asleep; to be all abroad*); 2) Дієслово + Прислівник + Прислівник + СКС (*to go too far afield; to leave well enough alone*).

Конструкції, належні до четвертого сегмента, представлені в одиничному варіанті, тобто мають унікальну, власну структурну модель і разом становлять 34 одиниці, або 18,8 % загальної вибірки, наприклад: *to get smth. across to someone* (*to make something clear to someone; to convince someone of something; to get a plan accepted*): «*Even Catherine Devoy had given him some friendly advice about his career path to get this across*» (Alex Gray «*The Riverman*», p. 93).

Фразеологічні одиниці одиничних структурних моделей можуть бути проілюстровані такими зразками, як *out and about* – у досить хорошій формі; *be afire with enthusiasm for* – бути сповненим ентузіазму до чогось; *afraid of one's own shadow* – боятися власної тіні, легко лякатися; *from far afield* – здалеку; *to go afield in one's reading* – читати багато й безсистемно; *to awake smb. to the sense of duty* – пробудити в комусь почуття обов'язку і т. д.

Останній, п'ятий, сегмент конституювано особливим типом ФО зі словами категорії стану, власне прислів'ями, що є доволі малочисельними, адже представлені лише чотирма зразками, наприклад: «*Best-laid plans of mice and men oft(en) go astray*» (*prov. Things often go wrong even though you have carefully planned what you are going to do*).

Висновки. Отже, під час дослідження проаналізовано інвентар СКС, який нараховує 106 одиниць і визначено корпус тих лексем, які включені до репертуару фразеологічних одиниць – 36 СКС, та корпус лексем, які не зареєстровані у складі фразеологічних одиниць, – 70 СКС, що в процентному співвідношенні становить 34 % і 66 % – відповідно. Загальна кількість фразеологічних одиниць виокремлених методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел, що містять СКС як компонент-конституент, становить 182 одиниці.

Класифікування досліджуваних фразеологічних одиниць ґрунтувалося на особливостях структури. Отже, було виокремлено структурні групи ФО, які потім були об'єднані в сегменти за їх чисельністю в межах загального корпусу. До першого сегмента віднесено групи моделей фразеологічних одиниць різного ступеня наповненості від 5 до 56, другий, третій та четвертий сегменти включають моделі, що представлені трьома, двома та одним зразком відповідно. Особливий інтерес становить п'ятий сегмент, що репрезентує прислів'я з компонентом СКС як специфічний різновид ФО.

Джерела та література

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / И. В. Арнольд. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 1986. – 295 с.
2. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : Едиториалл, 2001. – 392 с.
3. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / К. Т. Баранцев. – К. : Знання, 2005. – 1052 с.
4. Бархударов Л. С. О так называемой «категории состояния» / Л. С. Бархударов // Иностран. яз. в шк. – 1958. – № 5. – С. 26–28.
5. Ильиш Б. А. Категория состояния / Б. А. Ильиш // Современный английский язык. – М. : [б. и.], 1948. – С. 145–148.
6. Кунин А. В. Английская фразеология. Теоретический курс / А. В. Кунин. – М. : Высш. шк., 1970. – 344 с.
7. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь. – М. : Рус. яз., 1984. – 1455 с.
8. Кунин А. В. Основные понятия фразеологии как лингвистической дисциплины / А. В. Кунин. – М. : Высш. шк., 1964. – 201 с.
9. Лейкина Б. М. О категории состояния в современном английском языке / Б. М. Лейкина // Уч. зап. ЛГУ. Сер. филол. наук. – Л., 1955. – Вып. 21. – С. 223–253.
10. Пипаст Л. О. К вопросу о категории состояния в современном английском языке / Л. О. Пипаст // Иностран. яз. в шк. – 1951. – № 5. – С. 13–23.

11. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды / В. Н. Телия // Языковая номинация: Виды наименований. – М. : [б. и.], 1977. – С. 30–47.
12. Шелудченко С. Б. Диференціюючі критерії слів категорії стану / С. Б. Шелудченко // Сучасні проблеми та перспективи досліджень романських та германських мов : матеріали VI Міжвуз. конф. (Донецьк, 28–29 січ. 2008 р.). – Донецьк : Вид-во Дон. нац. ун-ту, 2008. – № 2. – С. 137–140.
13. Щерба Л. В. О частях речи в русском языке // Русская речь / под ред. Л. В. Щербы. – Новая сер., 1928. – С. 77–100.
14. Gray A. *The Riverman* / A. Gray. – London : HarperCollinsPublisher, 2007. – 399 p.
15. McGee J. *Ratcatcher* / J. McGee. – London : HarperCollinsPublisher, 2006. – 490 p.
16. Online etymology dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.etymonline.com/index.php>
17. Shelley M. *Frankenstein, or the Modern Prometheus* / M. Shelley. – London : HarperCollinsPublisher, 2003. – P. 49–292.
18. *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology* / ed. by T. F. Hoad. – Great Britain : Biddles Ltd., 1993. – С. 1–30.
19. *The Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* / A. S. Hornby. – London, 1974. – 1952 с.

Шелудченко Светлана, Шкаровецкая Алла. Слова категории состояния как компонент фразеологических единиц. В статье анализируются фразеологические единицы с компонентом *слово категории состояния*. Очерчен круг слов категории состояния, насчитывающий 106 категориальных единиц. Определён корпус 34 слов категории состояния, которые являются конституэнтами фразеологических единиц. Составлен инвентарь 182 фразеологических единиц, в составе которых присутствует слово категории состояния. Выявлены синонимические ряды слов категории состояния, все элементы которых являются составляющими фразеологических единиц. В ходе исследования фразеологических единиц с компонентом *слово категории состояния* по принципу структурной классификации установлено, что изучаемые фразеологические единицы подразделяются на 47 структурных моделей, которые условно формируют пять сегментов по признаку численности. Особый интерес представляет сегмент, который фиксирует пословицы (как специфическую разновидность фразеологических единиц) со словами категории состояния.

Ключевые слова: слово категории состояния, фразеологическая единица, структурная классификация, категориальная единица, конституэнт.

Sheludchenko Svitlana, Shkarovetska Alla. The Words of the Category of State as the Component of Phraseological Units. This article focuses upon the analysis of the phraseological units containing *the word of the category of state* as their component. The range of 106 words of the category of state has been determined. The research systematizes 34 words of the category of state constituting phraseological units. The set of 182 phraseological units holding *the word of the category of state* has been compiled. The article outlines synonymic series the elements of which constitute the phraseological units. Taking into account the words' of the category of state analysis based on the parameter of structural classification 47 structural models have been singled out. The outlined structural models have been symbolically intergrated into 5 partitions on the basis of quantity. The research demonstrates the specific partition representing the proverbs (as the particular sort of the phraseological units) containing the words of the category of state.

Key words: word of the category of state, phraseological unit, structural classification, categorical unit, constituent.

Стаття надійшла до редколегії
06.03.2014 р.